

EGY TELJESSÉGRE TÖREKVŐ GENERATÍV MODELL AZ OKTATÁSBAN

MEDVE ANNA

PTE Nyelvtudományi Tanszék
medve@btk.pte.hu

1. Célok, keretek, alapok

1.1. A modell kidolgozásában (amit Alberti Gábor kollégámmal együtt végeztünk) **oktatói és kutatói motivációk** egyaránt közrejátszottak. Szerettük volna bebizonyítani, hogy a modern nyelvészetben felhalmozódott tudás a magyar mondatelemzés területén felhasználható az anyanyelvi nevelés céljaira, tehát nem pusztán izgalmas, de öncélú játékról van szó. Hogy a magyar generatív nyelvészet ma már a magyar nyelv leírásának bármely részterületén teljesebb, pontosabb, hatékonyabban formalizálható, természetesebben általánosítható és rendszerezhető, elméletileg stabilabb, a jelentéstani és hangtani összefüggésekre jobban rávilágító elemzést képes nyújtani, mint az iskolai oktatás alapjául általában szolgáló hagyományos magyar nyelvészet. Ráadásul olyat, mely más nyelvek elemzéseivel is összhangban áll és azonos „metanyelven” van megfogalmazva. Tisztaban voltunk ugyanakkor azzal, hogy mindez csak akkor hasznosítható a (köz)oktatás számára, ha létezik egy kidolgozott, egységes, a szokásos elemzési célokat minden részterületen maradéktalanul ellátni képes, a hagyományos elemzés tapasztalatait is tartalmazó szintaktikai modell, amely ugyanakkor eléggé egyszerű és lehatárolt ahhoz, hogy belátható idő alatt el lehessen sajátítani. A „teljes modell” megalkotásának a címben említett kísérlete így értendő tehát: a tudományos teljességet nyilván túlzott vakmerőség lenne célul kitűzni, a köz- és felsőoktatás számára azonban készíthető olyan modell, amely egy értelmes keretek között megfogalmazott célrendszerhez képest teljesnek mondható.

1.2. Modellünk a **kormányzás és kötés elméletének keretében** született. Az alternatív generatív irányzatok ugyan számos tekintetben csábító eredményt hoztak és alkalmanként tovább is jutottak a transzformációs irányzatnál, a legtöbb nyelvre azonban (így a magyarra is) a GB keretben készült a legteljesebb leírás. Ilyen a modellünkhöz közvetlen kiindulópontul, illetőleg hivatkozási alapul szolgáló *Strukturális magyar nyelvtan* mondatnani kötet (Kiefer 1992), amely a magyar mondatnani mindeztáig legteljesebb és legalaposabb generatív nyelvészeti leírása, s amelyet a megelőző bekezdésben foglalt szempontok alapján egyben minden idők legteljesebb és legalaposabb leírásának is tartunk a magyar mondat-szerkezetéről, beleértve ebbe a korábbi akadémiai nyelvtanokat is (pl. Tompa 1961–1962).

1.3. Konkrét alapul tehát a (Kiefer 1992)-ben bemutatott magyar szintaxist vettük. Az egyik megoldandó problémát azonban éppen az jelentette, hogy **ez a grammatika egy szigorú értelemben sajnos nem létezik**, bár megítélésünk szerint „majdnem létezik”. A

Maleczki Márta (szerk.) 2002: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 5, Szeged, SZTE, 169–191.

Kiefer-kötet szerzői kutatói szuverenitásuk egy részét nem áldozták fel a közös modell érdekében, a mondat szerkezet különböző területeinek leírásai tehát nem teljesen illeszkednek egymáshoz. Mivel azonban egy tágabb értelemben egységes modell alapján dolgoztak a szerzők (igen tág értelemben még a *Régensek és vonzatok* lexikalista szemléletű szerzője is), nem gondoltuk reménytelennek az inkompatibilitások elsimítását. A kötetben belül is a legnagyobb legitimitással rendelkezőnek, a tudományos közgondolkodásba leginkább beágyazottnak az egyszerű mondat részmodellje tűnt, így ezt fejlesztettük tovább Bródy (1991) és É. Kiss (1995) operátorprojekciós elmélete, valamint a GB nyomába lépő *Minimalista Program* (Chomsky 1995) szellemisége alapján, s ezt tettük a többi terület leírásának alapjává is. Megmaradtunk azonban olyan technikai megoldások mellett, mint a frázismozgatások preferálása a fejmozgatásokkal szemben (vállalva az úgynevezett hamis-vonzat-helyre történő mozgatást is, amiről a későbbiekben szó lesz), valamint az alanyi funkció konfigurációs kitüntettségének hiánya a magyarban. Erre nem csupán – és nem elsősorban – a 92-es modellhez való hűség indított minket, hanem úgy gondoljuk, hogy ezek a modellbeli sajátosságok a magyar nyelv grammatikai paramétereinek sajátosságai-ból adódnak (szimmetrikus alany, lokális nyomvezérlési követelmény, frázisszerű ígémódosítói osztály stb.). Fejmozgatást tulajdonképpen egyetlen motiváció alapján feltétele-zünk, ez pedig a fókuszálás.¹ Az ige kötelezően, az ige-nevek pedig általában fakultatívan inkorporálódnak az F fejben álló fókuszoperátorba: *csak Marinak meséltem el; (szeretném) csak Marinak mesélni el/elmesélni; csak Marinak mesélve el/elmesélve*. Kivétel az AP, amelynek feje a főnévvel való szomszédossági követelmény miatt nem mozdulhat: *a csak Marinak elmesélt/*mesélt el viccek*. (Lásd még a (13) és (14) mondatokat a cikk végén.)

1.4. A másik gyakorlati nehézség abból adódott, hogy a Kiefer-kötet alapkutatási eredményeket tartalmaz, így a szerzők nem minden elemzési kérdésben hoztak egyértelmű döntést, bizonyos területeket pedig érintetlenül hagytak, minthogy azok lényegi mondani-valójuk szempontjából érdektelennek bizonyultak. Ezeken a leírási területeken tehát **hézagokat kellett kitölteni**, vállalva akár azt a veszélyt is, hogy a kínálkozó elemzési alternatívák közül modellünk olyat ajánl fel, amely később alulmarad a megközelítések versengésében. A hézagok kitöltésében itt is segítségül vettük a Kiefer (1992) megjelenése óta eltelt évtized kutatási eredményeit: a magyar transzformációs generatív nyelvészet újabb fejlődési irányait, amelyek mögött a nemzetközi porondon lejátszódott minimalista fordulat hatása áll.

Itt szükséges még megjegyezni, hogy modellünk – amint mondani szoktuk – „kétfedelű”. Az egyik – a külső, sztenderd – réteg egy konkrét szabályrendszert kínál a 70-es, 80-as évek módszereit alkalmazva az elmélettel most ismerkedők számára, a belső réteg mögött azonban egy majdnem-minimalista grammatika körvonalazódik.

¹ E cikk lektora felvetette, hogy az igei fej megállítható volna a mi modellünkben is az egyeztetési tartomány tetején, s nem kellene elvinni (mint majd látni fogjuk) az F fejbe, amelyet a fókusz operátor foglal el. Ez a megoldás azért is rokonszenves, mert így nem kellene lexikális fejet funkcionális projekcióba mozgatnunk. A megfelelő szórend előállítása azonban így meglehetősen nehézkes volna.

1.5. Úgy gondoljuk, hogy bármifajta elemzés célja végső soron tartalom és forma, a struktúrában elfoglalt hely és az ott betöltött funkció kapcsolatának feltárása. Ezért hát a transzformációs generatív hagyományban megszokott faépítő (újríró, manapság *Merge*) és faátalakító (transzformációs, *Move*) – tehát a mondat szerkezetet, az összetevős fát kialakító – szabályokon kívül² fonológiai és szemantikai-pragmatikai értelmező szabályokat is alkalmazunk. Minthogy azonban nincs birtokunkban egy ehhez háttérül, illetőleg alapul szolgáló, a szintaxissal kompatibilis egzakt szemantikaelmélet, **szemantikai leírásaink kevésbé formalizáltak.** (Lásd a (12) táblázatot.) Grammatikánkat építve némileg hasonló utat jártunk be, mint a generatív nyelvtudomány az elmúlt fél évszázadban. Elemi szemantikai-pragmatikai, illetve hangtani megfigyeléseket próbálunk formalizált szintaktikai szerkezetek segítségével megragadni, majd a szintaxis kellőképpen jól definiált elemeihez pontosabban kidolgozott szemantikai-pragmatikai és fonológiai elemeket igyekszünk rendelni, megkezdve ezzel egy szemantikai (és fonológiai) rendszer felépítését, amelyben már finomabb árnyalatokat is ki tudunk fejezni. Ezek aztán a korábbinál cizelláltabb szintaktikai szerkezetekben jeleníthetők meg, és így tovább. A hagyományosan interpretatívnak mondott komponensek is egyre finomodó képet kapnak tehát a szintaxissal való folyamatos interakció során.

Modellünket évek óta használjuk az oktatásban, a kötet pedig, amely konkrét mondat-elemzések tükrében állítja az olvasó elé az elméletet, megjelenés előtt áll.³ Az elvek és eszközök itt következő bemutatásának vezérfonalaként gazdaságossági okokból az oktatásban és a kötetben alkalmazott sorrendiség fog szolgálni, ily módon az olvasók betekintést nyerhetnek a didaktikai feldolgozásba is anélkül, hogy ezt külön tematizálni kellene.

Az egyes szóba kerülő megoldásokat (esetenként a konkrét példamondatokat) bemutató ágrajzok, valamint egy példa a szabályrendszerből az írás végén látható.

2. A modell bemutatása

2.1. Oktatói koncepciónk alappillére a monoton építkezés elve: miközben egyre gazdagabb mondathalmazt vonunk be az elemzési körbe, szabályrendszerünket csupán gyarapítjuk, általánosítjuk; korábban bevezetett szabályok eltörlésétől tartózkodunk. A legrosszabb esetben néhány szabálynak az értelmezését kell némileg módosítanunk, új megvilágításba helyezve a szerepüket.

Alaphipotézisként az **X-vonás elmélet** sztenderd változatából indulunk ki, amely intuitíve is jól motiválható, s amely két alaptípusba sorolja a szerkezeteket: az egyik az igei típus, amelynek specifikálóját az aspektualizálásra megjelölt vonzat tölti ki, a szabad bővítmények XP-hez csatolódnak, az alapul szolgáló lexikális projekcióra funkcionális projekciók épülhetnek. Ilyenek az igei és igenévi alapú szerkezetek. (Lásd a (16) mondatot.)

A másik a főnévi típus. A specifikálót itt DP tölti ki, s ez a DP-vonzat nominatívusz esetén kötelezően mozog előre, egyébként pedig maradhat a kiinduló szerkezeti helyén. Funkcionális zóna nem épül a lexikális projekcióra. A szabad bővítmények X'-ra csatolódnak. Az NP, a DP és a névutói alapú adverbialis szerkezetek tartoznak ide.

² Modellünkben a mélyebb hagyománnyal rendelkező, felülről építkező újríró szabályokat használjuk a szintaktikai fák kialakítására, annak ellenére, hogy kutatói rokonszenvünket az alulról építkező *Merge* nagyobb mértékben bírja.

³ Jelen írás részleteket tartalmaz a kötetből (Alberti–Medve megjelenés előtt).

2.2. Az X-vonás elméletet kezdetben semleges mondatokra és semleges bővítmenyi szerkezetekre alkalmazzuk. Bár nem volt elsődleges célunk, meg kellett kísérelnünk megragadni a semlegesség lényegét, és arra jutottunk, hogy többféle dimenziója és fokozata lehet. Ezek közül most csak a legelső kérdést tekintjük: mi elégséges az abszolút minimális szerkesztettségű mondat felépítéséhez? A választ az időjeles ige központi szerepének a pontos értelmezésében véltük megadni: a semleges mondatnak az igehez kötődő bizonyos lexikai követelményeket kell kielégítenie. Először is meg kell neveznie az ige által leírt szituáció szereplőit vonzatként szolgáló szintaktikai összetevők révén, majd az így leírt relációt alkalmazni kell tennie egy diskurzusfolyamatba való beillesztésre. Ehhez két dolog látszik szükségesnek: valamilyen aspektus (időstruktúrabeli nézőpont) beállítása, illetve a kategorikus mondatok esetében a klasszikus szubjektum–predikátum szerveződésnek a létrehozása. Megközelítésünkben mindkét művelet járhat (lexikailag) erre predesztinált igevonzatok meghatározott szerkezeti pozícióba való mozgatásával.

Követjük tehát É. Kisst (1992) annak feltételezésében, hogy már a minimális szerkesztettségű magyar mondat létrehozásához is általában szükség van transzformációkra. (Később, a nem-semleges szerkezetekben a transzformációkat különleges logikai-diskurzusbeli többletjelentést hordozó, frázissá bővülő **funkcionális operátorok** váltják ki.) A semleges mondatokat úgy tekintjük tehát, hogy azok szerkezetét az igeik, illetőleg igeosztályok lexikai tulajdonságai határozzák meg. Az ige jelöli meg bővítmenyeit az aspektualizáló szerepű specifikáló és a kategorikus mondatok szubjektum-predikátum tagolódásában részt vevő természetesszubjektum-pozíció betöltésére. A kategorikus és a thetikus mondatok⁴ szerkezetének különbsége tehát lexikailag motivált.

- (1) *Olvad a jég.*
- (2) *Megolvad a jég.*
- (3) *Péter megolvasztja a jeget.*
- (4) *Péternek tetszenek a pécsi lányok.*

Az (1) thetikus mondat, nincs olyan bővítmenye az igeinek, amely alkalmas lenne a természetes szubjektum pozíciójának betöltésére. Az aspektualizátor pozíciója szintén betöltetlen marad, az ige maga aspektualizál. A felszíni szerkezet megegyezik a kiinduló szerkezettel, transzformációs szabályokra nincs szükség a felszíni szerkezet kialakításához. Az elemzéshez újraíró szabályokra, valamint fonológiai és szemantikai értelmező szabályokra van szükségünk. A (2) szintén thetikus mondat, itt azonban az igeinek van aspektualizálásra megjelölt bővítmenye, amely a V-specifikálóba mozog. A (3) és a (4) kategorikus mondatok. A (3)-ban a nominatív ágens, a (4)-ben a datív experiens tölti be a természetes szubjektum pozícióját.

Már a semleges mondatokban találkozunk több nyomot tartalmazó láncokkal. A V-módosítói pozíció gyakran több lépésben történő mozgás eredményeképpen töltődik be: a beágyazott infinitívuszok igemódosítója specifikálóból specifikálóba lépve jut a finit ige elé. [*Be_i fogok Ø_i akarni Ø_i kerülni az egyetemre Ø_i*] Az igeekötő a legmélyebben beágyazott infinitívusz vonzataként születik, majd a többi infinitívusz specifikálóján áthaladva landol a

⁴ A kategorikus és a thetikus állításokat tartalmazó mondatokról lásd Maleczki (2002).

főige előtt. E mellett a mozgatás mellett a hangsúlykerülő igék viselkedése szolgál érvként. Az ilyen igék ugyanis blokkolják az igekötő mozgását: **szét fogom utálni szedni a rádiót.*

2.3. A semleges szerkezetek kapcsán vezetjük be a viszonylag nagy számban előforduló **üres kategóriákat**: nyomok, *pro* (és *pro_{arb}*), *PRO* (és *PRO_{arb}*), fonológiaiag törölt lexikai egységek – például determinánsok –, a hangalakot nem öltő határozatlan névelő.

Az üres kategóriákat tekintve némi hezitáció után azért maradtunk a részletesebb ábrázolás mellett (annak ellenére, hogy a nyolcvanas évek angolszász irodalmában e terület kezelése változóban van), mivel fontosnak tartjuk a vonzathelyek és a koreferencia-viszonyok precíz kezelését. Hiszünk ugyanis ezek keretfüggetlen voltában és szerkezet-alakító funkciójában. Nemcsak igék és infinitívusok mellett veszünk fel hangalakot nem öltő névmási vonzatokat, hanem a predikatív AP-ben, NP-ben, AdvP-ben is (hasonlóképpen É. Kiss 1998-hoz). Túlzott elburjánzásuk elkerülésére bizonyos esetekben a szintaktikai reprezentáció helyett szótári szabály hatókörébe utaljuk a létezésükről szóló információ rögzítését: ilyen a noninatívustól és a datívustól eltérő esetű NP- vagy AP-bővítményekben feltételezett alanyi *PRO*.

2.4. A funkcionális zóna természetesen újabb üres kategóriákat hoz be a rendszerünkbe: a funkcionális fejek sokaságát. Topikoperátort háromfélet használunk: a természetes szubjektum, a topik (logikai-retorikai alany), illetőleg a kontrasztív topik megkülönböztetésére. Az F fejben fókusz-, egzisztenciális és felszólító operátor foglalhat helyet, egyszerre több is: *Péternek fogadd el a pályázatát! Mindenkinek fogadd el a pályázatát!* ((17)–(19)) A kvantorfejben az *is* vagy a disztribúálás szemantikájáért felelős operátorfejek állhatnak. (A kettő elvileg összevonható lenne, de az oktatás számára kissé „nyögvenyelősen”.) Az üres kategóriákra példák láthatók a mellékelt ágrajzokon.

A finit ige mozgása és bekebeleződése az F fejben álló fókusz operátorba látszólag fölöslegessé teszi a régebbi É. Kiss-modellek inkriminált „tükörfókusz”-pozícióját. Úgy véljük azonban, hogy a tükörfókusz nem szükséges rossz volt ezekben a modellekben. Saját, jól megragadható szemantikája van (a releváns halmazt rendezett *n*-esek alkotják), ezért modellünkben elkülönítettük úgynevezett ige mögötti, saját fejjel rendelkező második fókusz, amelynek fejében az ige nyomot hagyott (5), valamint „tükörképével” egyazon projekcióban található tükörfókuszt (6):

(5) a. *Csak Pétert mutatta csak Marinak be a tánctanár.* (13)

b. *Csak Marinak mutatta csak Pétert be a tánctanár.* (14)

(6) *A tánctanár 'Pétert mutatta be 'Marinak.* (15)

2.5. A funkcionális zóna⁵ vizsgálatát nem-finit környezetekre is kiterjesztjük: főnévi, melléknévi és határozói igeneves környezetekre. A finit ige projekciójára ráépülő operátorzóna kialakításában közreműködő szabályok kiindulópontot jelentenek a nem-finit szerkezetekben működő szabályok kidolgozására. Két döntő eltérés van köztük. Bizonyos nem-finit zónákban a fej nem bekebeleződik be a fókusz operátorba – ez egy konkrét, már érintett eltérés. Elméleti eltérést, vagy inkább figyelmet igénylő körülményt pedig annak a

⁵ Az e területre vonatkozó elképzeléseinket tömören szemlélteti a (12) szabályrendszer.

biztosítása jelent, hogy egy AP, AdvP vagy InfP kategóriájú csomóponton belüli operátorzóna belsejében AP, AdvP vagy InfP kategóriájú kiterjesztett fejet találjunk.

Ha ugyanis a [*csak Marival táncoló*] AP szerkezetének a felépítésében a következő szabályhármast feltételeznénk: $AP \rightarrow FP$, $FP \rightarrow DP F'$, illetve $F' \rightarrow F AP$, akkor ezzel magunkra szabadítanánk egy olyan típusú túlgenerálás veszélyét, amelyet például az utolsó szabálynak egy – a rendszerünkben szintén létező – $F' \rightarrow F AdvP$ szabállyal való kicserélése idézhet elő. Ennek megakadályozására egy olyan indexelési technikát javasolunk, ami elméletileg nem teszi a szabályrendszerünket ún. indexelt grammatikává, tehát megmaradunk a környezetfüggetlen szabályok körében, de leíró célunkat elérjük. Az F – finit mondat szintű – fókusz kategória mellett F_A , F_{Adv} , F_{Inf} megfelelő nem-finit szinten megjelenő fókusz kategóriák bevezetésére teszünk javaslatot. A szóba hozott esetben például a releváns szabálysor így fog festeni: $AP = F_AP$, $F_AP \rightarrow DP F'_A$, illetve $F'_A \rightarrow F_A AP$. A lényegi megszorítás tehát abban rejlik, hogy például az F_A komplementumában VP, AdvP vagy InfP nem szerepelhet. Az AP és az F_AP közötti kapcsolatot nem újraíró szabály formájában fogalmaztuk meg, hiszen úgy nem felelne meg az X-vonás elméletnek, hanem azonossági relációként. Itt szükséges megjegyezni, hogy modellünkben kiiktattuk az X-vonás elmélettől idegen S szimbólumot, amelyet csupán didaktikai okokból illesztünk – szintén azonossági reláció formájában – a finit ígére épülő projekciók legfelső csomópontjára. Amit a bővítményi szerkezetekben megjelenő fókuszprojekciókról mondtunk, természetesen érvényes (*mutatis mutandis*) a többi funkcionális projekcióra is. (16)

Felmerülhet az a lehetőség is, hogy az AdvP, InfP stb.-n belül az operátorzónában ne biztosítsunk AdvP, InfP stb. kategóriájú kiterjesztett fejet, hanem funkcionális fejet. Ezt főként azért vetettük el, mivel alapvető didaktikai célunk megmutatni, hogy a mondat szerkezet különböző szintjein azonos elvek működnek, és mivel úgy gondoljuk, az operátorhéj(ak) alatt „valóban” (szemantikailag megkívánva) ott van a lexikális kiterjesztés.

2.6. A főnévi szerkezet esetében a (Kiefer 1992)-ben is megjelenő Szabolcsi-elméletet vettük alapul. Ennek gyenge pontja az a feltevés, hogy a D-módosítóban álló birtokos az N-módosítóból mozgott oda – esetváltás közepette. Modellünkben e helyett azt feltételezzük, hogy a főnévi fej alanyi grammatikai funkciójú vonzata (a birtokos) kétféle esetmegjelenítést kaphat a magyarban; a különbség annyi, hogy a datív alakkal szemben (pl. *ez a nagyon régi*, *de ma is aktuális megállapítása Chomskynak a főnevek belső szerkezetéről*) a rövid birtokos nem maradhat a főnévi fej mögötti mélyszerkezeti helyén, hanem egyetlen menedéke az N-módosítói pozíció lehet. Hipotézisünk szerint ebben (is) különbözik a magyarban az igei és a főnévi szerkezet: míg az előbbiben (hagyományos terminológiában fogalmazva) az alany „megkaphatja” nominatív esetét a komplementumban (pl. [_{VP} *olvad a jég*]), addig a főnévi szerkezeten belül ez kizárt, miként sok nyelv grammatikájáról azt feltételezzük, hogy ez még az igei szerkezetben sem lehetséges. Itt érdemes arra is kitérni, hogy mivel a *pro* esetet igénylő üres kategória, s mivel hangalakot nem öltő összetevőket nem vetünk alá mozgatásnak, ezért a hangalakot nem öltő birtokost nem *pro_{én}*, hanem *pro_{nekem}* datív esetű névmási alakban kell feltételeznünk. Ez a megközelítés É. Kissével (1998) rokon. ((16)–(19))

Modellünkben a főnévi fej egyéb vonzatai (is)⁶ a fej mögötti argumentumpozíciókban születnek meg, szükséges azonban megindokolni, hogy – valóban nem ritkán – miért nem maradhatnak ott: például **Most [egy verset Móricztól] említsen!* Egy gyakori ok: sokféle pozícióban (ilyen az F-módosító is) nem állhat olyan szerkezet, amelyben a fejtől jobbra hangtanilag realizálódó elem van, legyen az vonzat vagy mellékmondat. Ezeket az eseteket modellünk a következő módon kezeli: a mátrix szerkezet operátormódosítóba történő elindulása előtt megszabadul a jobbra ágazó bővítménytől, otthagyva azt úgynevezett hamisvonzat-helyen, azaz saját nyomának testvércsomópontjában.⁷ Ebből természetesen következik, hogy a mátrix szerkezet felszíni szerkezeti pozíciójában tartalmazza a hamisvonzat-helyen maradt bővítmény nyomát. E tény kényszerítette ki a „lokális nyomvezérlés” hipotézisének megfogalmazását mint a magyarra jellemző sajátosságot. Az iménti példát is a *Móricztól* DP hamisvonzathelyre történő mozgásával lehet létrehozni: *Most egy verset említsen Móricztól!* Megközelítésünkben tehát háromféleképpen viselkednek az amúgy egységesen N fej mögött „születő” vonzatok: a rövid birtokos csak N-módosítóban végezheti, a datív birtokos alak és az egyéb vonzatok pedig maradhatnak születési helyükön, viszont meg is szökhetnek a DP-ből „jó esetjelöltségüknek” köszönhetően. Az előbbi azonban – lévén alany funkciójú – csak a D-módosító nyújtotta veszkijáraton keresztül hagyhatja el a számára egyébként határoló kategóriának számító DP-burkot (ahogy azt több indoeurópai nyelvnél tapasztalták a CP-ből szökő alany esetében).

A jelzői és a determináló elemeket N'-hoz csatoljuk, illetve az utóbbiak egy részét D'-hoz, számot adva ezzel keveredési hajlandóságukról (pl. *Péternek ez a szívhez szóló három új szonettje*). E megközelítés magában rejtje a túlgenerálás veszélyét, úgy gondoljuk azonban, hogy itt elfogadható egyszerűsítésről van szó, amely mindaddig fenntartható, amíg jóval többet nem tudunk az agrammatikus változatok helytelenségének lehetséges szemantikai okairól.

A (bővítményként funkcionáló) főnévi jellegű kifejezés teljes kategóriának ügyében a Szabolcsi-elmélet és az *Új magyar nyelvtan* ellentétesen gondolkodik. A mi elemzéseinkben nem szerepelnek N-től és D-től különböző fejek, nem mozdulunk el tehát radikálisan az 1992-es sztenderdtől, olyankor azonban mi sem feltételezünk az (alapvetően predikatív) NP köré DP-burkot, amikor a főnévi kifejezés tisztán predikatív jellegű. Ilyen esetet látunk a birtoklásmondatban: pl. *Péternek_i van [NP másodunokatestvére Ø_i].*

⁶ A szakirodalom egy része ezeket a szerkezeteket (még néhány példa: *vélemény a kormányról, bizalom a diákokban*) posztmodifikánsot tartalmazó konstrukcióként tartja számon. Az ezekben található bővítmények azonban rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, melyek alapján joggal soroljuk őket a vonzatok közé. Lásd Komlósy (1992) a Kiefer-kötetben.

⁷ Hamisvonzathelynek nevezzük modellünkben azokat a komplementum-pozíciókat, ahova a régens nem ad sem esetet, sem tematikus szerepet. Felvételükben nem látunk veszélyt, mivel elveink szerint az X' alatt bármennyi komplementum-pozíciót generálhatunk, ezek legfeljebb törlődnek. Felvételüket modellünkben főként a magyarban gyakorinak tűnő hosszú mozgatások teszik szükségessé, valamint az a metodikai elvünk, hogy a frázismozgatásokat preferáljuk, amelyek gyakran maradvány-mozgatásként realizálódnak, ilyenkor pedig a mátrix szerkezetet elhagyó bővítmény számára helyet kell biztosítanunk. Ez a hamisvonzathely: a kimozgatott bővítmény vagy megáll itt, vagy maga is továbbmozog. Ez utóbbira példa: *Móricztól csak egy vers jut eszembe*.

2.7. Az alárendelt mellékmondatnak kétféle főmondatbeli szerepet tulajdonítunk. Mindkét esetben egy szituációt ír le a mellékmondat, de míg az egyik esetben ez a szituáció a főmondat által leírt szituációnak maga is az egyik szereplője (HKM)⁸, addig a másik esetben egy főmondatbeli szereplő jellemzéséhez járul hozzá (VM). E különbség megjelölésére újabb funkcionális projekció bevezetését láttuk hasznosnak és modellünkbe illőnek. A (hangalakot nem öltő) operátorfej jelölésére készen kínálkozik a mondatból tulajdonságot képező logikai művelet jele, a λ , amelynek így szintaktikai szerepe is lesz: a λ operátorfej egy mondatot vesz (egyetlen) bővítményi pozíciójába, és ebből a mondatból egy vonatkozó névmást a módosítójába „vonz”. Javaslatunk tehát – teljes összhangban a funkcionális projekciók bevezetésével járó lehetőségekkel (sőt inkább kötelezettségekkel) – az, hogy a kötőszók egy része S-et (illetőleg S = XP-t), másik része pedig Λ P-t vegyen argumentumába, ahol aztán a Λ fejbeli λ operátor fog majd egy S-sel (S = XP) bővílni.

A két típus között a „Davidson-féle argumentum” fogalma teremt kapcsolatot. Az *ad* igéhez ezek szerint négy szereplő tartozik: az adományozó, a megajándékozott, az ajándék és az adás szituációja maga. Az első három szereplőre vonatkozó mellékmondatokkal lehet utalni, a negyedikre pedig *hogy* kötőszavas kategoriális vagy tetszőleges kötőszóval bevezetett független alárendeléssel. (20)

A lexikális fejjel rendelkező vonatkozó mellékmondat CP-jét N'-hoz csatoljuk, amit az motivál, hogy az ilyen mellékmondat szerepe jelzőszerű. Pontosabban fogalmazva: a vonatkozó mellékmondat a jelzősítési lehetőségek általánosításaként tekintjük abban az értelemben, hogy egy mondatból – főigéjét megfelelő melléknévi igenévvé alakítva – kialakíthatunk olyan AP-t, amely jelzőként az eredeti mondat alanyával vagy tárgyával koreferáló DP-ben az N fej kiterjesztettjére csatolható –, de ezt csak az alannyal és a tárggyal lehet megtenni. Például: *A fiú adott a lánynak egy könyvet* mondatból a következő jelzős szerkezeteket próbálhatjuk gyártani: $\&$ [a fiú által adott] könyv, $\&$ [a lánynak egy könyvet adó] fiú, $\&$ [a fiú által egy könyvet *adó / *adott / *adandó] lány. A sikertelen utolsó esetben – ahol a jelzősítésnek csupán „technikai” akadálya van, a probléma áthidalására AP helyett vonatkozó mellékmondatot készíthetünk (ez a lehetőség egyébként az első két esetben is fennáll): (az) a lány, akinek a fiú adott egy könyvet. A mellékmondat N'-ra való csatolása egyébként a hatóköri viszonyok hű ábrázolását nyújtja mindazokban az esetekben, amikor megszorító a tartalma; a nem-megszorító esetekben pedig a teljes DP-hez csatoljuk a mellékmondatot (pl. *Péter mindhárom gimnáziumi barátja, akik '56 óta külföldön élnek*). Az utalószót D'-ra vagy N'-ra csatoljuk, mivel a hosszú birtokost, illetve a második típusban a rövid birtokost követő helyen áll, mint azt a következő példák szemléltetik: {*Péternek (mind-) azok a*} / {*Péter (mind-) azon*} barátai, akik külföldön élnek. Így tudjuk a birtokos szerkezet tárgyalt elemzését összeegyeztetni az alárendelés DP-k elemzésével.

2.8. A mellérendelés témakörével kapcsolatban is az volt a legérdekesebb kérdés, hogy a transzformációs generatív nyelvészet GB keretében megfogalmazott „sztenderd” elképzelés (Bánréti 1992) átültethető-e projektálódó funkcionális operátorokkal dolgozó

⁸ HKM: *hogy* kötőszavas mellékmondat; VM: vonatkozó mellékmondat. Szélsőséges esetben a főmondati szituáció szereplőjét kötelezően mellékmondat (HKM) nevezi meg, a főmondati predikátum HKM-ot szelektál: *Kár (volt), hogy Péterék megint nem nyertek egy vasat sem*.

„majdnem-minimalista” modellünkbe: egyszóval „kijön-e” az Iránymegszorítási Elv, amely a koordinált mondatok azonos részleteit eltüntető törlő szabály működését korlátozza.

A modell koherenciája érdekében a Bánréti-féle hierarchikus VP-szerkezetet ki kellett cserélni a saját, „lapos” VP-nkre, s erre megfogalmazni a szabályt. Bánréti természetesen nem véletlenül érvel a hierarchikus VP mellett: bizonyos ellipszis-jelenségekre akkor alkalmazható az Iránymegszorítási Elv, ha azt feltételezzük, hogy az ige jobb szélső vonzata(i) elkülönül(nek) attól a bal oldali kvázi-összetevőtől, amelyet az ige a hozzá közelebb álló (vele együtt ellipszis alá eső) vonzatával/vonzataival alkotna az elképzelés szerint. Ezt a helyzetet azonban elő lehet állítani szintaktikai eszközökkel is: $[_{VP} [_{VP} V XP^* \emptyset_j]_i [_V \emptyset_w \emptyset_i YP_j]]$. A képletbe foglalt ötlet középpontjában egy hangalakot nem öltő (w jelzésű) „komponáló ige” áll, amely bővítményi pozíciójába veszi az igazi (és lapos) VP-t, miközben hamisvonzathelyet kínál a VP-n belül elkülönítendő összetevő (YP) számára. Még egy mozgást kell feltételeznünk, hogy az elkülönítés teljessé váljon: a bővítményi VP a w fej módosítójába emelkedik – ahogy ez predikatív bővítményeknél szokásos, de nem kell előzőleg valamennyi vonzatától megszabadulnia, mint az az F- és a V-módosító esetében történik. Ebben a tekintetben a TP- és QP-módosítóra hasonlít (talán azért, mert a normál V és F(+V) fejekkel ellentétben a w -t tartalmazó V fej nem ölt hangalakot. (Komponáló igét tartalmaz tükrőfókuszos mondatban a (21) ágrajz.⁹)

3. A továbblépés lehetőségei

3.1. A továbblépítés lehetőségeire már utaltam azáltal, hogy a „kétfedelűnek” nevezett modell első fedele alatt egy majdnem-minimalista modell körvonalazódik. A továbblépés alapvetően ebben az irányban képzelhető el.

Ennek egyik lehetőségeként a **„túlzott mozgásszabadsággal” rendelkező egységek** területe kínálkozik. Ide tartoznak a szabad határozók, az igeekötők, az kvantált egységek és a kötőszavak. Lexikailag rendkívül heterogén csoport, amely elemeinek szintaktikai viselkedése azonban hasonló. E hasonlóság abban áll, hogy nemcsak a modellünknek megfelelő elemzés által kijelölt „kanonikus” helyükön fordulhatnak elő (tehát ott, ahol képesek felvenni hatókörüket), hanem igen változatos pozíciókban. Kérdés, hogy vajon szükséges-e újabb szintaktikai szabályokat felvenni, hogy viselkedésükről számot adhassunk. Meglátásunk szerint nem, ugyanis a különböző szórendi variánsokhoz egyetlen jelentés látszik tartozni, az elméletileg kedvező kapcsolat pedig szerkezetek és jelentések között az, amikor a különböző szerkezethez különböző – a szerkezeti különbségekből pontosan levezethető – jelentések tartoznak. Hangtanban működő szabályokat sejtethetünk tehát a háttérben. Arra nem vállalkozunk, hogy ezeket precízen megragadjuk, hiszen nem vezettünk be kidolgozott fonológiai modellt; áttekintünk viszont néhány olyan mondatípust, ahol működésük tetten érhető, és megkíséreljük feltárni szerepüket, jelentőségüket a teljes grammatikai rendszeren

⁹ Érdemes felfigyelni arra, hogy a komponáló igét a licencáló tagmondatban is felvesszük annak ellenére, hogy az Iránymegszorítási Elv itt nélküle is érvényesülne. Egyrészt kimondtuk azonban, hogy az elvnek megfelelő ellipszisek párhuzamos szerkezetű mondatokban működnek, másrészt pedig a kötőszót ebben a mondatban csupán az legitimálja, hogy a releváns részekben azonos szemantikai tartalmú tagmondatokat köt össze. A w nélküli licencáló mondat tehát „olcsóbban” lenne előállítható, ám illegitim kötőszót tartalmazna.

belül. Modellünkben ilyen esetekben egyetlen közös szintaktikai szerkezetet feltételezünk a különböző szórendi variánsok mögött, amelynek fonológiai reprezentációján kezdenek szórend-módosító szabályok működni. Ezeket É. Kisst (1992) követve **stilisztikai szabályoknak** nevezzük. (Bár nevezhetnénk PF-szabályoknak is, minthogy a PF-ben működnek, különféle motivációk alapján.)

Kérdés, hogy mi teszi **lehetővé** és mi teszi **indokoltta** a stilisztikai szabályok működését? A szemantika aspektusából a kérdés első felére azt lehet válaszolni, hogy az érintett mondatípusokban olyan **inherens** operátorok szerepelnek (pl. szabad határozók, kötőszavak, aspektusért felelős igekötők), amelyeknek a hatóköre, illetve a hatóköri viszonyai egymáshoz képest a mondaton belül az esetek döntő többségében akkor is egyértelműek, ha nem foglalják el „kanonikus” helyüket.

Ami pedig a kérdés második felét illeti, úgy tűnik, hogy a szemantikai értelmezésben nagyon nem segítenek, hiszen megnehezítik a mondat hangalakja mögött meghúzódó szerkezet felismerését – feltéve persze, hogy a javasolt szerkezeteket helyesnek tartjuk, de ha ebben nem hiszünk, akkor nem érdemes elkezdni szintaxist csinálni. Jobban belegondolva azonban a szemantika feladataiba, rájöhettünk, hogy ha nem is a szerkezetből fakadó jelentés feltárásában, de a lexikai jelentések felismerésében segíthetnek a stilisztikai szabályok. A magyar nyelvnek túlságosan is rugalmasak a szórendi lehetőségei, ami jó annyiban, hogy bonyolult logikai-diskurzusbeli tartalmakat tudunk a szintaktikai szerkezetre bízni, ezzel párhuzamosan azonban lexikailag összetartozó (esetenként nem-kompozicionális egységet képező) szavak – például egy ige és az ő karakterizáló igekötője – oly távolra kerülhetnek egymástól, hogy összetartozásukat és a csak együttesen hordozott jelentésüket nehéz felfedezni.

(7) *Rúgott (már) Péter bajnoki mérkőzésnek a második félidejében be.*

A stilisztikai szabály ilyenkor segít azzal, hogy egymás mellé rendezi –,visszarendezi” – a lexikailag összetartozó szavakat: *Rúgott (már) be Péter bajnoki mérkőzésnek a második félidejében.*

A szemantikán kívül azonban a fonológiai komponens is érdekelt lehet a folyamatban, a maga „materiális” igényeivel. Mondatszakaszok hangsúlyozása, illetve a hangsúlytól való teljes megfosztása fontos kifejező eszköze az interpretált szerkezeteknek a hangtan repertoárjában. Elképzelhetőek azonban olyan szerkezetek, amelyeknek a kanonikus hangtani megvalósulásában torlódnak a hangsúlyok, ezért szinte rosszul formálttá válik a hangalak. Ilyenkor is segíthet egy stilisztikai „átrendezés”, amely jobban érzékelhető hangsúlyívet hoz létre.¹⁰

- (8) a. ?'Péter csókolta 'Marit meg.
b. 'Péter csókolta meg 'Marit.

A magyar fókusz fonológiai kifejeződésének két összefüggő mozzanata van: a főhangsúly a „fókuszált” összetevőn, illetve a kontrasztot szolgáltató hangsúlytalan F+V fej a maradvány-VP-vel. Álláspontunk szerint a b. változat azért preferált a kanonikus a.

¹⁰ Vegyük észre, hogy a (8a) mondat nem tükörfókusz, hanem hierarchikus fókusz tartalmaz, amely a stilisztikai mozgató eredményeképpen hangalakilag egybe fog esni a tükörfókuszos változattal.

változathoz képest a hangtan számára, mert a hangsúlyos szótagnak kontrasztot nyújtó hangsúlytalan szakasz hosszabb, ezáltal markánsabb a fókusz-intonáció megjelenítése.

A stilisztikai szabályokról tehát azt gondoljuk, hogy a szintaktikai szerkezetek rekonstruálása szempontjából nyilván nem előnyös a működésük, a grammatika egészén belül viszont hasznos szerepet játszhatnak más komponensek igényeinek a kiszolgálásában.

3.2. A modell továbbfejlesztésének másik területeként egy precízebben kidolgozott elmélet kínálkozik **az aspektus szintaktikai kifejezéséről** a magyar mondat szerkezetben. Ehhez egy hangalakkal nem rendelkező *Asp* operátort szükséges felvenni, amely *AspP*-vé projektálódik, módosítói, fej- és komplementum pozíciót nyújtva odamozgatható összetevők számára, ami által számot tudunk adni az „első fedél” alatti modellben megmagyarázhatatlan szórendi helyzetekről (és titokzatos szórendi különbségekről). Kezelni lehet a mostanában nemzetközi konferenciák központi témáját jelentő híres (hírhedt?) „ígekötfelmászásos” (pl. *Szét_i fogom akarni kezdeni szedni Ø_i a rádiót*) és „feltekercselt” infinitívusokat tartalmazó (*Én fogom [[szétszedni] akarni] a rádiót*) konstrukciókat. (Alberti 1999, 2001). Az aspektus-elméletbe ágyazva a **Referencialitási elvet** is precízebben tudjuk szemléltetni.

Az *AspP* generálását két szabályra bízhatjuk ((9b)-ben előrelátóan hamisvonzathelyeket is engedélyezünk):

- (9) a. $AspP \rightarrow (XP) Asp'$
 b. $Asp' \rightarrow Asp VP (ZP^*)$

illetve azokban a szabályokban, ahol eddig egy *VP*-t léptettünk egy komplementum pozícióba, most *AspP*-t kell beléptetni; a semleges thetikus mondat pedig ezentúl *AspP* burokan kell szülessen. Az *Asp*-módosítóba (természetesen) frázisok léphetnek, az *Asp* fejbe pedig a *V*, illetve a nem-főmondati operátorzónák esetében az *X* régens (pl. tipikusan *Inf*):

- (10) a. $(ZP, X') \rightarrow (ZP, Asp_X P)$; ahol *ZP* az *X* régens által kijelölt aspektualizáló
 b. $(X, X') \rightarrow (Asp_X + X, Asp_X')$; *X*=*V* esetén kötelező, vagy ha *X* a saját aspektualizálója

Álljon itt egy példa a *VP*-héj és az *AspP*-héj elkülönülő szerepére.

- (11) *Az új városrész a folyóparton fog elterülni.*

Feltételezzük először is, hogy az *InfP* összetevőnek ugyanúgy kötelezően van aspektuális projekciója, mint a finit mondat szintnek. (Ehhez független érvként szolgál például a következő mondat általaltal reprezentált típus: *Mászni akarok éppen fel a fára, amikor majd megjön a fáramászási képességemet kétségbe vonó baráti társaságom.*)

A *fog* emelő segédige áll a szerkezet középpontjában, egyetlen *InfP* vonzatával és felkínálható hamisvonzathelyeivel. A *fog*-nak is szüksége van aspektualizálóra, vagyis a hozzátartozó *AspP* módosítói pozíciójának a betöltőjére. És most a törzsanyaggal szemben azt mondjuk, hogy nem ígekötfelmászásról van szó, hanem arról, hogy az említett *InfP* vonzat számít a segédige számára aspektualizálónak. Az *fog* tehát az *Asp*-módosítóba emelkedni. Mindezt azonban a szokásos hangtani okok miatt (jobbra ágazás) csak akkor tudja megtenni, ha hanganyagának a nagy része „eltűnik” belőle, és lényegében csak egy

vonzat nagyságú összetevő maradt benne. A megoldás az, hogy az Inf fejhez tartozó aspektuális burok alól maga a belső InfP a finit ige egy hamisvonzathelyére kerül (InfP_i). Így adódik az a helyzet – immár levezetve azt, amit a törzsanyagban csak kimondtunk –, hogy a finit ige módosítójába a főnévi igenév aspektualizáló összetevője kerül (tulajdonképpen csak hanganyagát tekintve!).

Az InfP belső szerkezetét úgy kapjuk meg (azaz „vissza”), ha az InfP_m alá képzeletben odarakjuk a teljes InfP_i összetevőt, amelyet a *folyóparton elterülni* szósor jelenítene meg. A *folyóparton* DP továbbra is az InfP-re burkolódó Asp-héj módosítójába kell, hogy kerüljön, hiszen a főnévi igenévi fejnek (is) ő az aspektualizálója. A *terülni* fejről nem feltételeztük, hogy felmenne saját Asp fejébe (lásd (10b)-t; és ami nem kötelező, az fölösleges; és ami fölösleges, az lényegében tilos, mert nem „gazdaságos”). Ezzel együtt kérdés, hogy hogyan kerül az igeikötő eléje – márpedig a példa tanúsága szerint elé kell kerülnie. Erről csak úgy adhatunk számot, ha két dolgot egyidejűleg feltételezünk: egyrészt azt, hogy az igeikötő is valahová felmozog, mégpedig más hely nem akad, mint a fej módosítói helye; másrészt azzal a feltételezéssel is élnünk kell, hogy az Inf fejnek tényleg nem kötelező inkorporálódnia saját Asp fejébe.

A nem-referáló igeikötőnek tehát régebben módosítójába kell menekülnie, abban a (valóban ritka) esetben, ha nem ő az aspektualizáló. Ezzel egyidejűleg lehetőséget kaptunk egyfelől a Referencialitási elv érvényesítésére, másfelől pedig a V-módosítói és az Asp-módosítói pozíció elkülönítésére. ((22), (23))

3.3. Végezetül álljon itt néhány szó az előttünk álló munkákról. A modellt tartalmazó kötetek várhatóan rövidesen piacra kerülnek. A munka tehát bizonyos értelemben befejeződött. A bemutatott anyag meglátásunk szerint jó néhány évig alkalmas lesz a felsőoktatásban a mondattani alapozásra oly módon, hogy az újabb kutatási eredmények kapcsán szükségesnek mutakozó továbbfejlesztést időről-időre elvégezzük. Az építkező technika reményeink szerint biztosítja a zökkenőmentes továbbépítést.

Ezzel párhuzamosan szükség van a modell transzformációjára a közoktatás számára. Ezt néhány kitartó és kreatív diákkal¹¹ már javában végezzük az anyanyelvi nevelés specializáció keretében. A közeljövőben várjuk az első szakdolgozatot e területen.

¹¹ Farkas Judit, Nagy Ágnes, Sümegi Szilvia, Szefcsik János, Szegedi Veronika.

A hivatkozott példák

(12) Példa a szabályrendszerből (3. fejezet, nem-semleges mondatok)

G3	Az operátorzóna		
3.C1	$YP \rightarrow ZP \ YP$	$ZP = AdvP, DP, NP$	szabad határozó csatolása
	Mondatszintű újraíró szabályok (YP operátorhéjak kiépítésére, ahol $Y = T, Q, F; S = YP$):		
3.U1	$YP \rightarrow ZP \ Y'$		operátor módosítója
3.U2	$Y' \rightarrow Y \ WP \ (ZP^*)$	$W = T, Q, F, V$	operátor kiegészítője
	$V(+F)$ előtt (a felszíni szerk-ben) csak T^*Q^*		
3.U3	$T \rightarrow op_{szubj}, op_{topik}, op_{ktoptik}$		háromféle topik operátor
3.U4	$Q \rightarrow op_{is}, op_{dist}$		kétféle kvantor operátor
3.U5	$F \rightarrow op_{fókusz} \ (op_{felsz}, op_{exist})$		fókusz operátor
	$op_{fókusz}$ csak inkorporált (bekebelezett) V-vel grammatikus az F pozícióban: $[_F \ op_t + V_t]$		
	XP-n belüli operátorprojekciót bevezető újraíró szabályok ($X = Inf, A, Adv; XP = Y_X P$):		
3.U'1	$Y_X P \rightarrow ZP \ Y_X'$	$Y = T, Q, F$	operátor módosítója
3.U'2	$Y_X' \rightarrow Y_X \ WP$	$W = T, Q, F, X$	operátor kiegészítője
3.U'3	$T_X \rightarrow op_{topik}, op_{ktoptik}$		kétféle topik operátor
3.U'4	$Q_X \rightarrow op_{is}, op_{dist}$		kétféle kvantor operátor
3.U'5	$F_X \rightarrow op_{fókusz}$		fókusz operátor
3.U'6	<i>Bizonyos esetekben az AP-n, illetve az AdvP-n belül a fej után hangtani megvalósulást nyerő elem nem állhat.</i>		
megj.	a fókusz operátorba nem kell az X-nek bekebeleződnie, A (melléknévi) régens esetén pedig tilos		
	Transzformációs szabályok:		
3.T1	$(V, V') \rightarrow (V + op_f, F')$		a finit ige bekebeleződése a f. op-ba
3.T2	$(V, Y_1') \rightarrow (V, Y_2')$	$Y_1 P$ komp-a Y_2 -nek	a finit ige többszörös bekebeleződése
3.T3	$(ZP, X') \rightarrow (ZP, Y_X P)$	X, Y, Z : mint 3.U'1-ben, vagy $X = V$	mozgás op.mód-ba
3.T4	$(ZP, XP) \rightarrow (ZP, Y_X P)$	X, Y, Z : mint 3.U'2-ben, vagy $X = V$	mozgás op.mód-ba
	Hangsúlyra vonatkozó szabályok:		
3.H1	Az FP első (nem-csatolt) kitöltött összetevőjére esik a mondat <i>főhangsúlya</i> (üres módosítói pozíció esetén tehát az igét hangsúlyozzuk).		
3.H2	A főhangsúlyos összetevőt követő ($op_{fókusz}$ által) bekebelezett V és az őket követő teljes VP szakasz kötelezően hangsúlytalan: <i>hangsúlyirtás</i> .		
3.H3	A kontrasztív topik TP-módosítójában lévő XP összetevőt sajátos emelkedő intonációval kell ejteni, amelyet kis szünet követ.		
3.H4	Az <i>is</i> partikula kötelezően hangsúlytalan.		

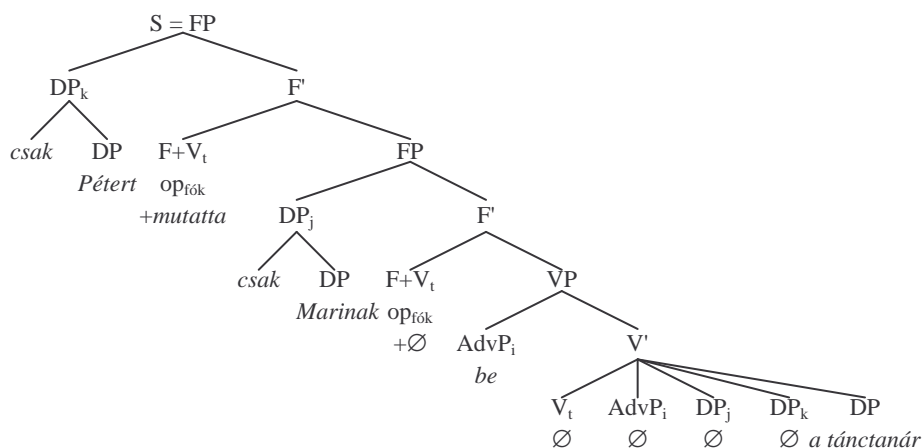
(12) folytatás

Jelentésre vonatkozó szabályok:

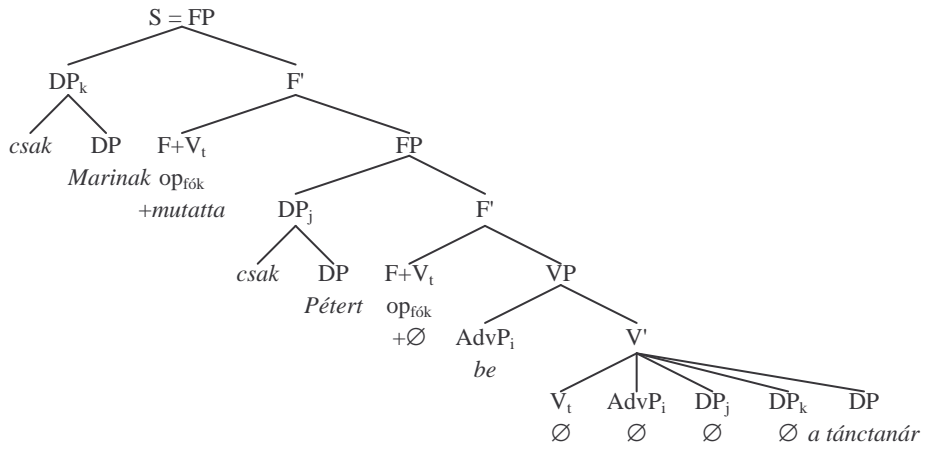
- 3.I1 $op_{fókusz}$: a *releváns halmazon* belül csakis a módosítóban megjelölt részhalmaz elemeire igaz az állítás, a többire hamis.
- 3.I2 *is*: a *releváns halmazon* belül a módosítóban megjelölt részhalmaz elemein kívül még legalább egy elemre igaz az állítás; illetve az említett részhalmaz nem egyelemű.
- 3.I3 op_{dist} és a módosítóban univerzális kifejezés (*minden, senki, ...*): a *releváns halmaz* elemeire külön-külön igaz az állítás (*disztributív olvasat*).
- 3.I4 op_{ktopik} (kontrasztív topik): a *releváns halmazon* belül a módosítóban megjelölt részhalmaz elemeire igaz, de legalább egy további elemre nem igaz az állítás.
- 3.I5 op_{topik} : a módosítóban megjelölt részhalmaz elemeire igaz az állítás, és „előtérbe állítjuk” őket (a diskurzusfolyamat szerveződésében *releváns funkció*, logikailag nem nagyon lehet megragadni).

Hivatkozott ágrajzok

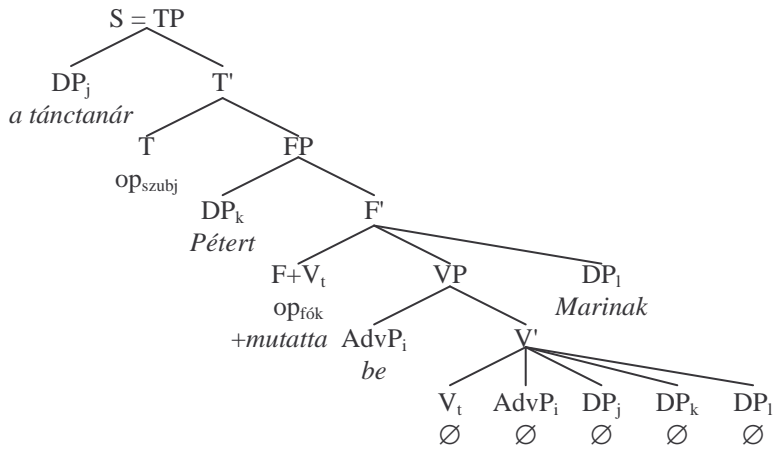
(13) *Csak Pétert mutatta csak Marinak be a tánc tánár.*

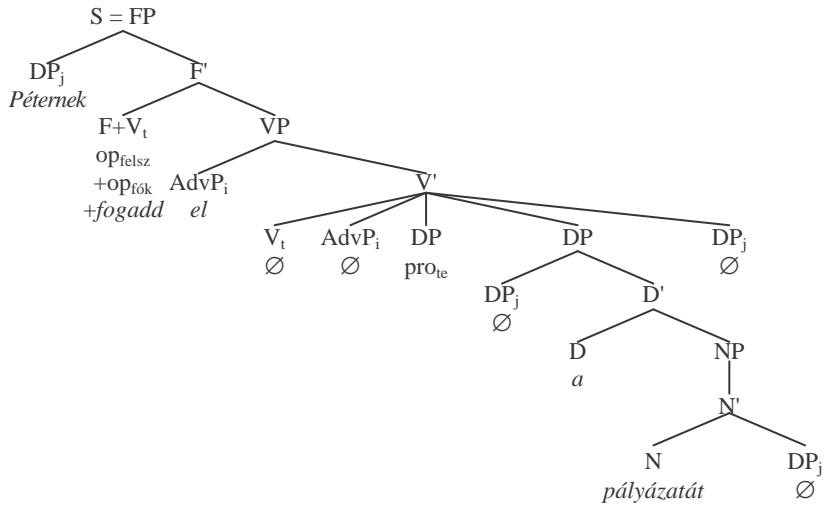
(14) *Csak Marinak mutatta csak Pétert be a tánc tánár.*

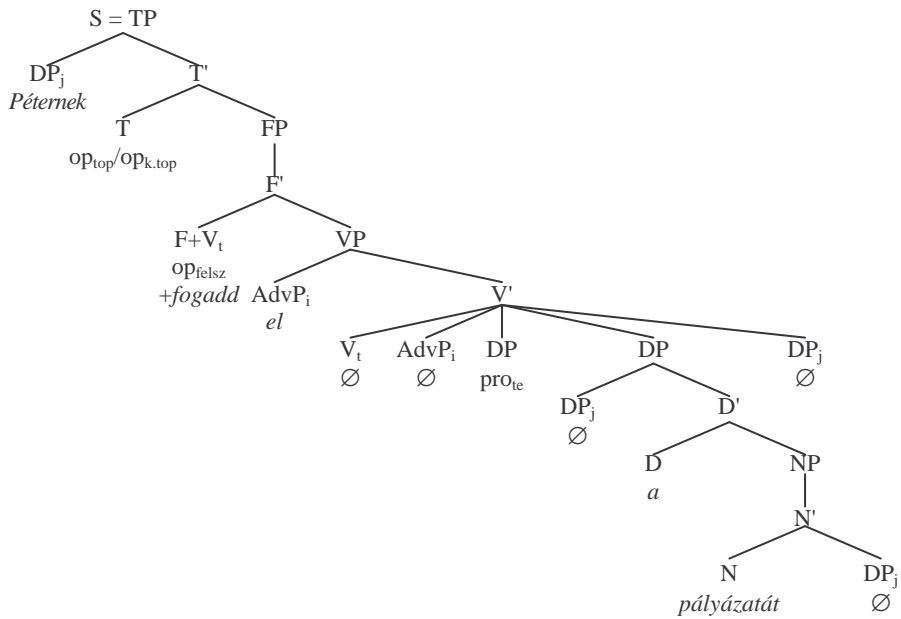
(15) *A tánc tánár 'Pétert mutatta be 'Marinak.*

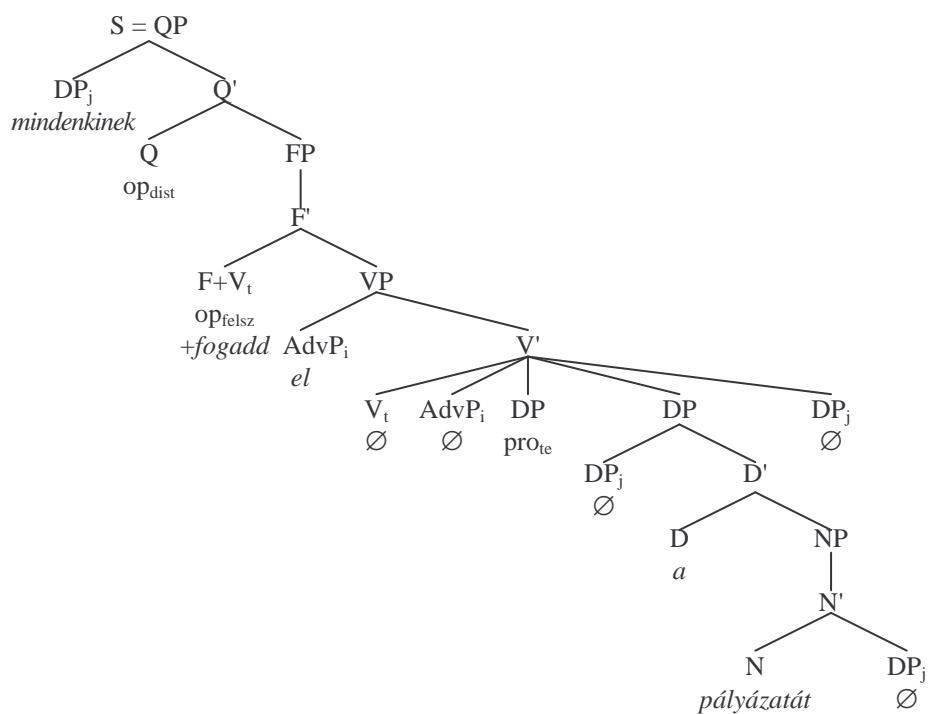
(17) Péternek fogadd el a pályázatát!

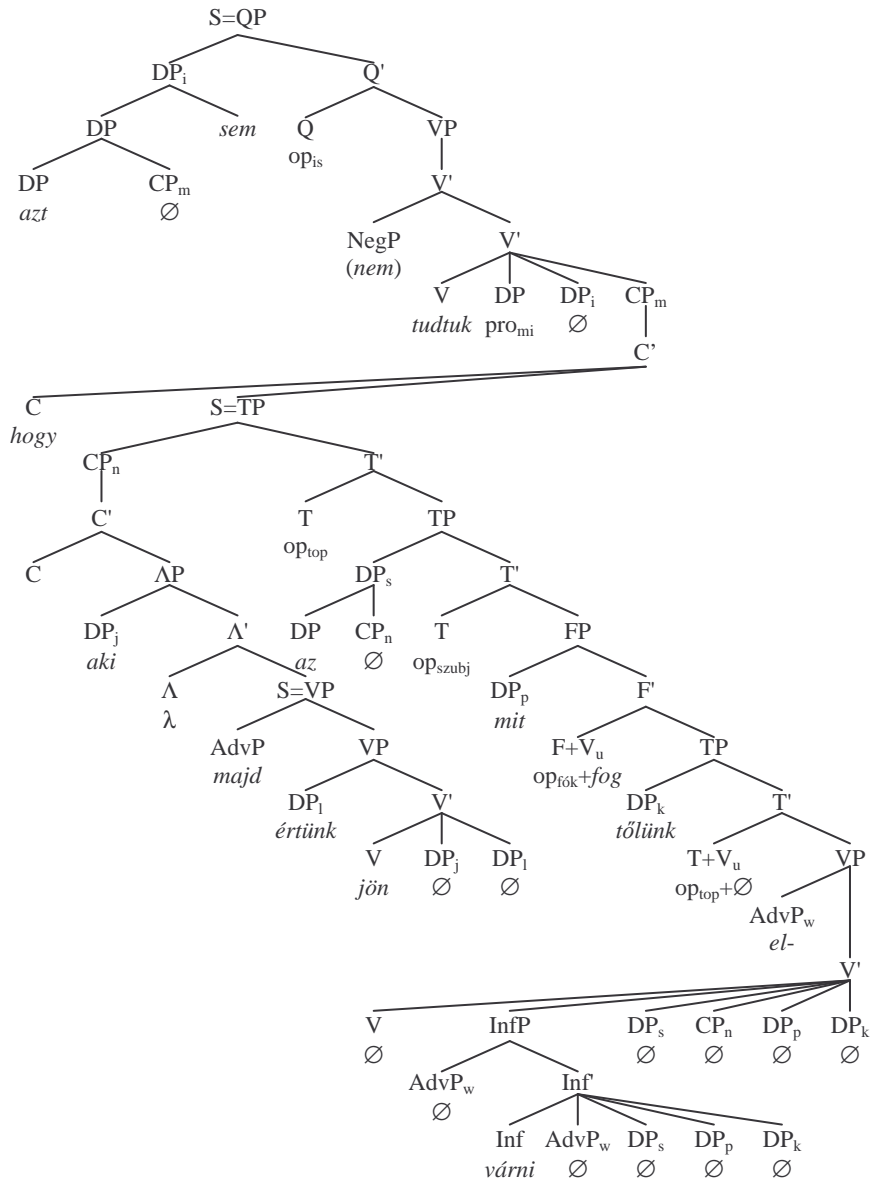
(18) Péternek fogadd el a pályázatát!

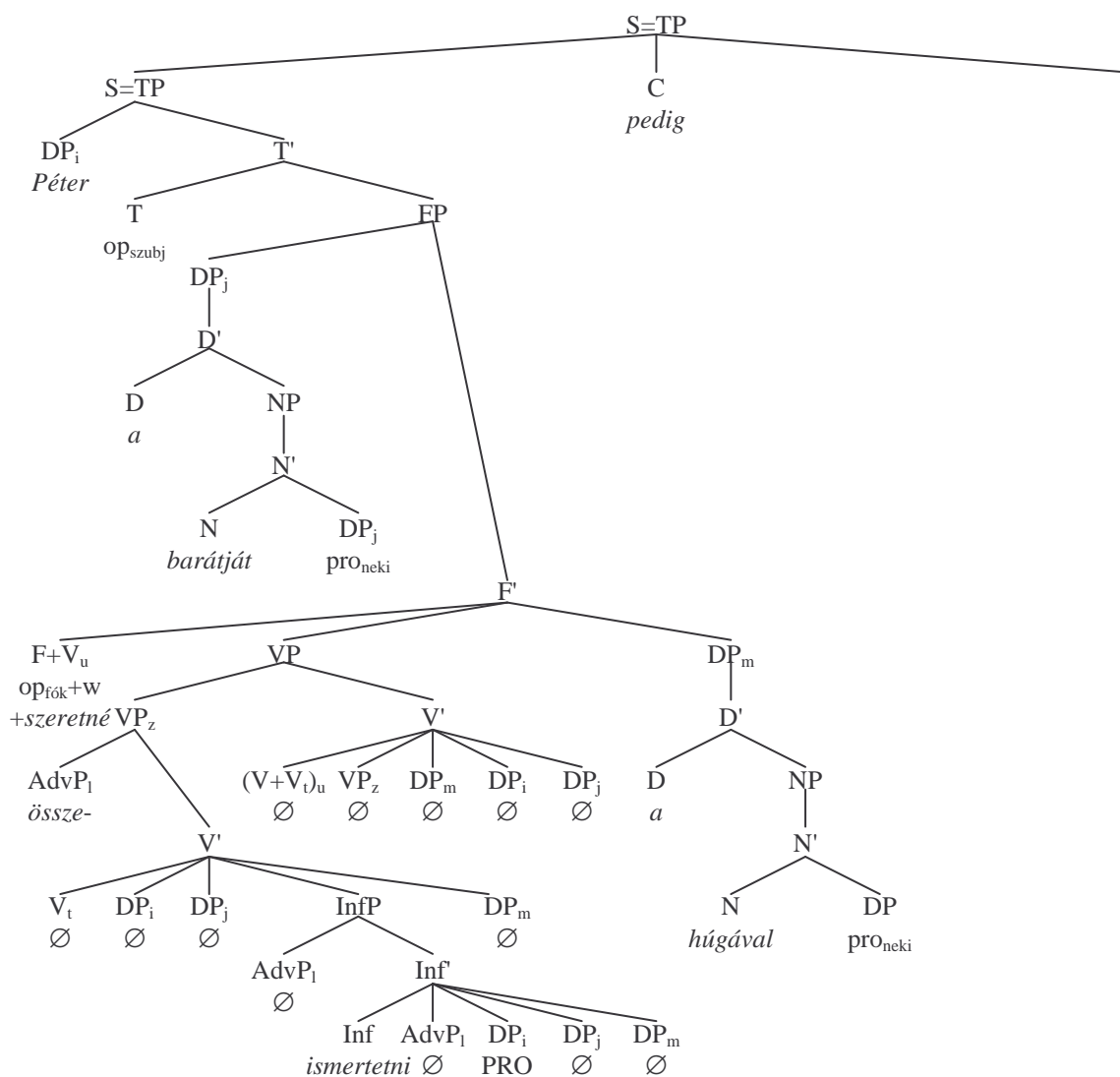
(19) *Mindenkinek fogadd el a pályázatát!*

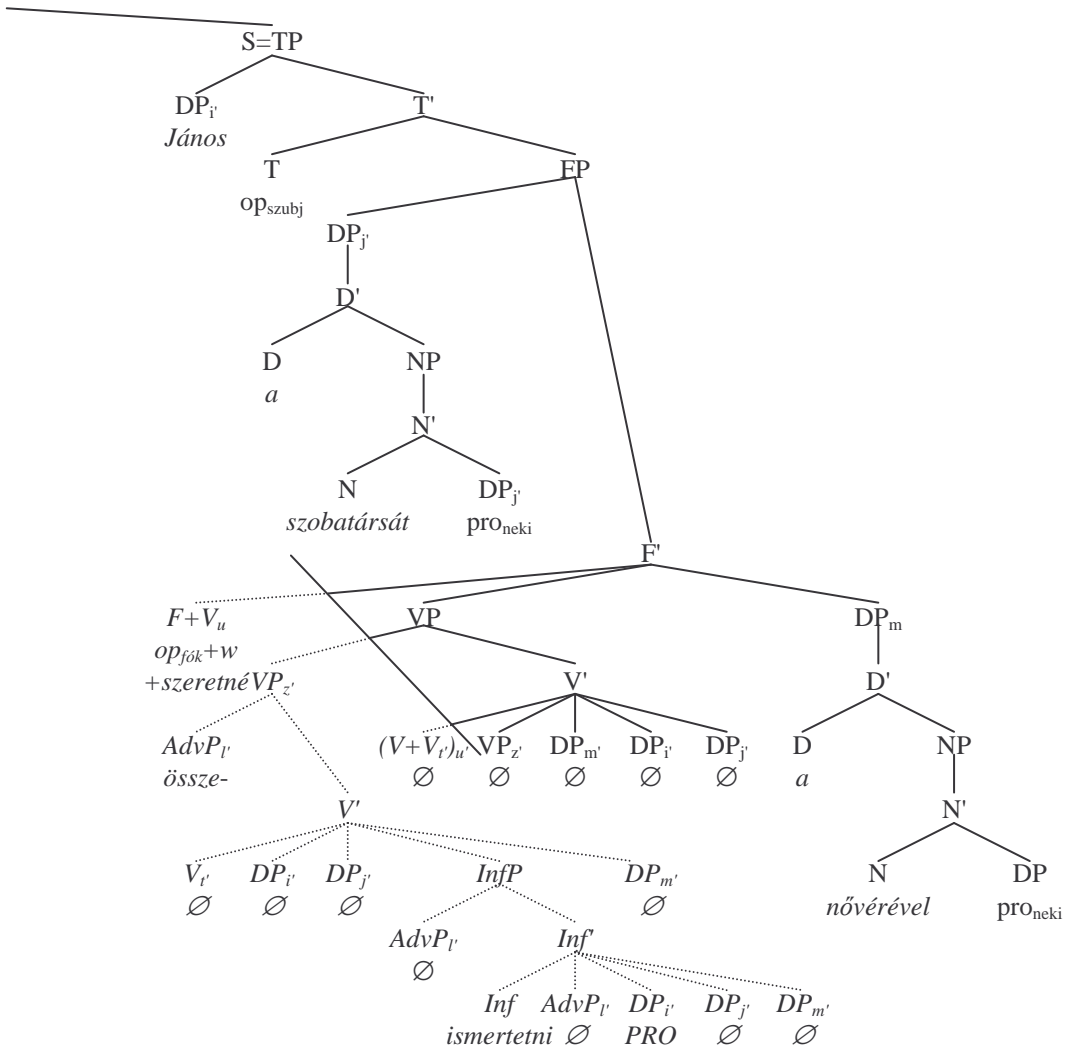

(20) *Azt sem tudtuk, hogy aki majd értünk jön, az mit fog tőlünk elvárni.*

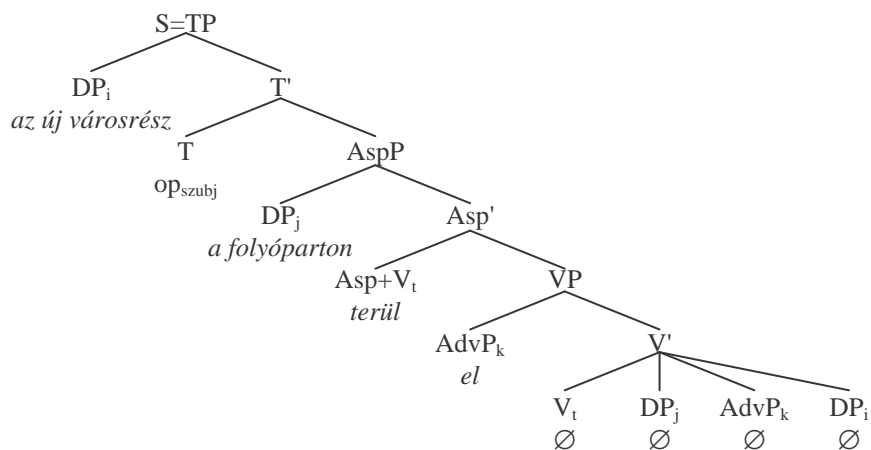

- (21) Péter a 'barátját szeretné összeismertetni a 'húgával, János pedig a 'szobatársát a 'nővérével.

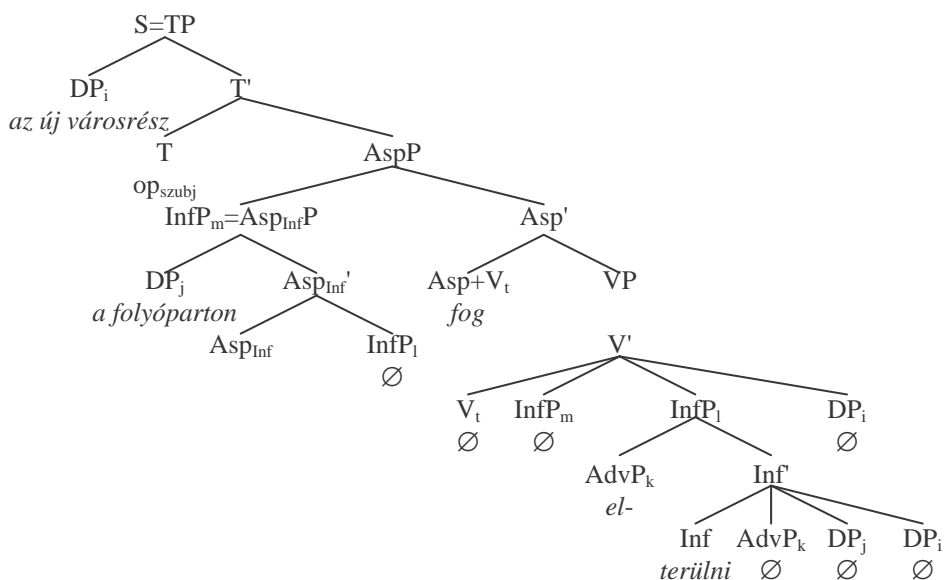

(22) *Az új városrész a folyóparton terül el.*

(23) *Az új városrész a folyóparton fog elterülni.*

Hivatkozások

- Alberti, Gábor 1999: *Climbing for Aspect – with no Rucksack*, előadás, Language Contact Conference, 1999 október 7–10, Öttevény.
- Alberti, Gábor – Anna Medve 1998: *Constituents in Special Operator Positions*, előadás, the 4th International Conference on the Structure of Hungarian, Pécs. Megjelent, mint Focus construction and the „scope-inversion puzzle” in Hungarian, in Gábor Alberti – István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 7*, Szeged, JATEPress, 93–117.
- Bánréti Zoltán 1992: A mellérendelés, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 715–796.
- Brody, Michael 1991: Remarks on the order of elements in the Hungarian focus field, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 3*, Szeged, 95–121.
- Chomsky, Noam 1995: *The Minimalist Program*, Cambridge, Mass, MIT Press.
- É. Kiss Katalin 1992: Az egyszerű mondat szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–179.
- É. Kiss Katalin 1995: Többszörös fókusz a magyar mondat szerkezetben, in Büky László – Maleczki Márta szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 2 = Néprajz és Nyelvtudomány 37*, Szeged, 47–66.
- É. Kiss Katalin 1998: Mondattan, in É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris, 15–184.
- É. Kiss Katalin – Szabolcsi Anna 1992: Grammatikaelméleti bevezető, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 21–77.
- Kenesei István 1992: Az alárendelt mondatok szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 529–715.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 1992: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Komlósy András 1992: Régensek és vonzatok, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 299–527.
- Maleczki Márta 2002: A thetikus ítéletek szemantikai szerkezetéről, in jelen kötet.
- Szabolcsi Anna – Laczkó Tibor 1992: A főnévi csoport szerkezete1, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–298.
- Tompai József (szerk.) 1961–1962: *A mai magyar nyelv rendszere 1–2*, Budapest.